

ПОЛИТИЧКА МИСЛА

ГДИНА 17, БРОЈ 58,
ДЕКЕМВРИ, СКОПЈЕ 2019

Издавачи:

Фондација „Конрад Аденауер“, Република Северна
Македонија
Институт за демократија „Societas Civilis“, Скопје

Основачи: д-р Ѓорге Иванов, м-р Андреас Клајн

„Политичка мисла“ - Уредувачки одбор:

Јоханес Д. Раи	Фондација „Конрад Аденауер“, Германија
Ненад Марковиќ	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Северна Македонија
Иван Дамјановски	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Северна Македонија
Ханс-Римберт Хемер	пензиониран професор по економија, Универзитет во Гисен, Германија
Клер Гордон	Лондонска школа за економски и политички науки, Велика Британија
Роберт Хислоп	Оддел за политички науки, Унион Колеџ САД
Ана Матан- Тодорчевска	Факултет за политички науки, Универзитет Загреб, Република Хрватска
Предраг Цветичанин	Универзитет во Ниш, Република Србија
Владимир Мисев	ОБСЕ Канцеларија за демократски институции и човекови права, Република Полска
Сандра Кољачкова	Фондација „Конрад Аденауер“, Република Северна Македонија

Адреси:

ФОНДАЦИЈА „КОНРАД АДЕНАУЕР“,
„Ристо Равановски“ 8, МК-1000 Скопје
Тел.: 02 3217 075 ; Факс: 02 3217 076
E-mail: Skopje@kas.de, Интернет: www.kas.de

ИНСТИТУТ ЗА ДЕМОКРАТИЈА “SOCIETAS CIVILIS” СКОПЈЕ,
Митрополит Теодосиј Гологанов 42А/3, МК-1000 Скопје
Тел./факс: 02 30 94 760, E-mail: contact@idscs.org.mk
Интернет: www.idscs.org.mk
E-mail: map@yahoogroups.com

Печат: Винсент графика - Скопје
Дизајн и техничка подготовка: Пепа Дамјановски
Превод: Тиана Фарни, Огнена Никуљска
Јазична редакција на македонски: Елена Саздовска

**Ставовите изнесени во списанието не се ставови на
Фондацијата „Конрад Аденауер“ и Институтот за
демократија „Societas Civilis“, туку се лични гледања на
авторите. Издавачите не одговараат за грешки направени
при преводот. Списанието се издава 2 пати годишно и
им се доставува на политичките субјекти, државните
институции, универзитетите, странските претставништва
во Република Северна Македонија и Европа.**

Година 17, број 58, декември
Скопје, 2019
ISSN 1409-9853

| Содржина

- | 5** АЛТЕРНАТИВНА ВИЗИЈА ЗА БАЛКАНОТ: ИНИЦИЈАТИВИТЕ НА ГРАДОВИТЕ КАКО СРЕДСТВО ЗА ПОМИРУВАЊЕ И НАПРЕДОК
Леонидас Макрис
- | 15** ПРЕГЛЕД НА КНИГАТА „ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ЗАШТИТА НА МАЛЦИНСКИТЕ ПРАВА ПРЕКУ ПОВЕЌЕСЛОЈНО УПРАВУВАЊЕ СО РАЗНОЛИКОСТА“
Зоран Илиевски
- | 21** ЕВОЛУЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ПАРТИСКИ СИСТЕМ ОД МОНИЗАМ КОН ПЛУРАЛИЗАМ
Александар Спасеновски
- | 45** ТИПОЛОГИЈАТА НА ЕСПИНГ АНДЕРСЕН ЗА СОЦИЈАЛНАТА ДРЖАВА И ПОСТКОМУНИСТИЧКИОТ БЛОК
Орхан Чека, Авни Арифи
- | 61** ЕВРОПСКАТА УНИЈА И ПОДЕМОТ НА КИНА: ДАЛИ ПОСТОЈАТ КОНТРАМЕРКИ ЗА ЗАШТИТА НА ЕВРОПСКИОТ ИНТЕРЕС?
Горан Илиќ
- | 77** ЕТИЧКИТЕ КОДЕКСИ НА ПРАТЕНИЦИТЕ КАКО ИНСТРУМЕНТИ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ПОЛИТИЧКАТА КОРУПЦИЈА
Томе Гушев

Кратка биографија

Д-р **Александар Спасеновски** е професор на катедрата по уставно право и политички систем на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“. Негов посебен интерес се политичките партии, интересните групи и современите политички системи.

Спасеновски докторирал на тема што се однесува на уставно-правниот статус на религиите и на слободата на вероисповест.

Александар во 2006, во 2008 и во 2011 година бил избран за пратеник во македонскиот парламент, а од 1999 до 2006 година бил и стипендист на Фондацијата „Конрад Аденауер“.

Е-маил: a.spasenovski@pf.ukim.edu.mk

Изворна научна статија

УДК: 316.423.2:321(497.7)

321.7(497.7)(091)

Александар Спасеновски

ЕВОЛУЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ПАРТИСКИ СИСТЕМ ОД МОНИЗАМ КОН ПЛУРАЛИЗАМ

ВОВЕД

Еволуцијата на македонскиот партиски систем од монистички кон плуралистички се одвива паралелно со процесите на вкупната трансформација на македонскиот уставно-правен систем од социјалистички во демократски. Во светлината на споменатите тектонски промени, постојат помал број примери во нашата најнова политичка историја кои можеме да ги окарактеризираме како светли. Преодот на македонскиот партиски систем од монистички во плуралистички е еден од таквите позитивни примери што се одвиваат „од горе и самостојно раководени од власта“, а не „од долу и со притисок од граѓаните“ како што беше случајот во Романија, на пример.

Имајќи го предвид истакнатото, на страниците што следуваат, изложен е осврт на овој исклучително важен процес преку анализа на настаните, но и на актите со кои беше изведена оваа демократска трансформација.

Развојот на партискиот систем на Социјалистичка Република Македонија (СРМ) можеме да го поделеме на три периоди:

- Првиот период на изразен политички монизам, трае до 29 ноември 1989 година;
- Вториот период на транзиција од политички монизам кон политички плурализам, трае од 29 ноември 1989 година до 13 април 1990 година;
- Третиот период на востановување (етаблирање) на политичкиот плурализам, трае од 13 април 1990 година до 8 септември 1991 година.

Меѓникот помеѓу првиот и вториот период е одржувањето на Десеттиот конгрес на СКМ од 27 до 29 ноември 1989 година.

Меѓникот помеѓу вториот и третиот период е стапувањето во сила на Законот за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани на 13 април 1989 година, како и измените на Уставот на СРМ од 1974 година, односно носењето на Законот за избори и за отповикување на пратеници и одборници на 21 септември 1990 година.

Третиот период, пак, започнува со референдумот за независност од 8 септември 1991 година, на кој граѓаните конечно раскрстуваат со социјалистичкото минато, определувајќи се за демократска, независна и суверена држава.

1.1. КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПОЛИТИЧКИОТ МОНИЗАМ

(ПРВ ПЕРИОД)

Во СРМ, непосредно пред почетокот на процесите на политичката плурализација во доцните 80-ти години од 20 век, единствениот политички субјект што го има монополот врз политиката и врз институциите е Сојузот на Комунистите на Југославија (СКЈ), односно неговите составни делови во федеративните единици на оваа држава. Како дел од СКЈ, пак, монополот на политичката власт во СРМ е во рацете на Сојузот на комунистите на Македонија (СКМ).

Во овој период, во СРМ, односно во Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ), освен СКЈ, односно СКМ како негов составен дел, постојат и други облици на политичко дејствување со што, во формална смисла на зборот, на декларативно ниво не постои монопол врз политичката власт, односно функционира некаква форма на политички плурализам. Таквите организации се Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија

(ССРПМ), Синдикатот, младинските организации, како и други слични здруженија. Меѓутоа, сепак, тоа е само форма, бидејќи во суштина тие се под целосна контрола на владејачката партија. Поради тоа, партискиот систем во СРМ се означува како еднопартиски, односно СРМ е земја во која постои политичкиот монизам.

Во земјата, во периодот пред Конгресот на СКМ од ноември 1989 година, наспроти споменатите организации кои се под директна контрола на оваа партија, како делумно автономни облици на здружување на граѓани се и неколку невладини организации, главно посветени на прашањата поврзани со развојот на екологијата.¹

Посебно влијание врз процесите на политичка плурализација во Социјалистичка Македонија имаат случувањата во најлибералната република на СФРЈ – Словенија, каде што уште во раните 80-ти години од 20 век под влијание на бранот на либерализација и на демократизација што ги имаше зафатено државите од Источна Европа, а особено Унгарија и Полска, се формираат истоветни политички движења и организации.² Ваквата појава која се случува во Словенија, а која ќе ги зафати и останатите југословенски републики, во теоријата се означува и како „Словенечки синдром“. Овој „синдром“ има свое големо влијание во насока на натамошно забрзување на процесите на демократизација во СРМ.

Во тој период, при преодот од 80-тите кон 90-тите години од 20 век, кога сè уште правно не е санкционирано постоењето на партиите како легални ентитети, се јавуваат разни иницијативи со политички цели, кои носат имиња какви што се „движење“, преку примерот на Движењето за семакедонска акција (МААК), или „лига“, преку примерот со Лигата за демократија. Во имињата на овие политички облици на здружување веројатно свесно се избегнува употребата на зборот „партија“ поради извесни стравувања од можна негативна реакција од страна на социјалистичките институции, бидејќи сè уште единствен легитимен политички субјект е СКМ. Во оваа смисла, треба да се истакне дека на сличен начин се одвиваат процесите на плуралистичкото политичко демократско „отворање“ и во останатите републики на СФРЈ.

Теренот за почеток на преодот кон политичкиот плурализам во останатите републики од Федеративна Југославија го подготвува Сојузот на комунистите на Словенија (СКС), кој носи ваква одлука во јули 1989 година,

1 Види: Цане Мојаноски, *Летопис на македонската демократија*, Пакунг, Скопје, 2000, стр. 13.

2 Како резултат на народните бунтови низ државите од Источна Европа започна процесот на рушење на комунизмот. Настаните започнуваат во Полска во 1989 година, продолжуваат во Унгарија, Источна Германија, Бугарија, Чехословачка и Романија. Советскиот Сојуз се распаѓа во 1991 година, како резултат на одлуката на Руската Федерација и 14 други нации кои ја прогласуваат својата независност. Помеѓу 1990 и 1992 година, овој систем на државна власт се руши и во Албанија, како и во Федеративна Југославија. Овие процеси имаат свое влијание и во други социјалистички држави надвор од европскиот континент, како, на пример, Камбоџа, Етиопија и Монголија, кои, исто така, го отфрлаат овој систем на државно уредување, (види Bartłomiej Kaminski, *The Collapse Of State Socialism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991).

односно 4 месеци пред тоа да го направат македонските комунисти. Во секој случај, важно е да се истакне дека ваквите одлуки на комунистичките раководства во сите југословенски републики, вклучувајќи ја и СРМ, се под силно влијание на драматичните тектонски движења поврзани со распадат на комунизмот во Источна Европа кои се случуваат во истиот временски период.³

Како поткрепа на споменатото, во 1989, годината кога се одржува овој конгрес на СКМ, полските комунисти го легализираат антикомунистичкото движење „Солидарност“ (јануари) и започнуваат формални разговори со неговите претставници (февруари), кои резултираат со стекнување правен статус на ова политичко движење (април) и одржување на парламентарни избори во јуни 1989 година, на кои победуваат антикомунистите, со што после 42 години се избира првиот антикомунистички премиер во оваа држава.

На три месеци пред конгресот на СКМ во Македонија, милиони граѓани на Естонија, на Латвија и на Литванија одржуваат секојдневни континуирани протести за слобода и за независност, формирајќи непрекинат „синцир“ од луѓе долг повеќе од 600 километри.

На два месеца пред Десеттиот конгрес на СКМ, финализира и процесот на демократска транзиција на Унгарија, додека на еден месец пред овој настан комунистичкиот лидер на Демократска Република Германија (ДДР), Ерих Хонекер, е принуден да го напушти челното место на партијата, чин кој е вовед во процесите кои ќе резултираат со обединувањето на Германија во 1990 година.

Во деновите пред одржувањето на овој конгрес на СКМ, во Бугарија, после 45 години комунистичка власт, претседателот на партијата се повлекува, а на негово место доаѓа нова личност која го менува името на овој субјект во Бугарска социјалистичка партија (БСП).

Конечно, на денот кога се одржува Десеттиот конгрес на СКМ, и комунистичката партија на тогашна Чехословачка објавува дека ќе се откаже од монополот врз политичката власт, а на изборите што се одржуваат во декември истата година ќе биде избрана и првата антикомунистичка влада во оваа држава после 40 години.

Со оглед на етаблираноста на претходниот социјалистички систем, наспроти општите состојби во либерална Словенија, како и во останатите источноевропски држави, имплементирањето на демократските

3 Види: Ратко Марковиќ, *Уставно право и политичке институције*, ИПД Јустинијан, Белград, 2006, стр. 306-335.

плуралистички идеи во Социјалистичка Македонија не се реализира воопшто мирно или без потреси.

Тоа се должи, генерално, на пет факти:

- Прво, поради несигурноста и отсуството на изградена стратегија на СКМ во однос на тоа како да се постави наспроти вкупните процеси на плурализација и демократизација кои ја зафатија Источна Европа, но и Федеративна Југославија чиј дел е Социјалистичка Македонија;
- Второ, поради отсуството на единствен став, односно поради силната поделеност во СКМ во однос на ова прашање;
- Трето, поради фактот што не постои позначајно историско искуство со демократскиот плурализам, со постоењето на претставничката демократија и со функционирањето на пазарната економија како резултат на фактот што немаше заокружена државност, односно затоа што македонскиот народ беше под разни ропства во периодот пред воспоставувањето на создавањето на СФРЈ, односно СРМ;
- Четврто, како резултат на претходното, во СРМ не постоеше политичка и општествена елита (наспроти постојната социјалистичка, н.з.) која ќе инсистира поагресивно во насока на воспоставување на политичкиот плурализам;
- Петто, во корелација со претходната точка, СРМ нема ниту посилен политичка демократски ориентирана емиграција која има воспоставено поцврсти меѓународни релации и која има капацитет похрабро да го понесе процесот на заокружување на демократската транзиција на државата, нешто што беше поизразено во овој период во Словенија и особено во Хрватска.

Во оваа смисла, во контекст на претходната констатација, несигурноста, отсуството на изградена стратегија и поделбите во СКМ, како партија која требаше да го изведе процесот на демократска трансформација на СРМ, најмногу доаѓа до израз пред и за време на одржувањето на Десеттиот конгрес на овој дотогаш единствен политички субјект, кој се одржува во ноември 1989 година.

1.2. ТРАНЗИЦИЈА ОД ПОЛИТИЧКИ МОНИЗАМ КОН ПОЛИТИЧКИ ПЛУРАЛИЗАМ

(ВТОР ПЕРИОД)

Десеттиот конгрес на СКМ претставува меѓник во натамошниот развој на СРМ како демократска држава наспроти делумно авторитарното социјалистичко минато.

За разлика од државите од комунистичкиот блок, каде што процесите на демократска плурализација имаа огромна драматичност, во СРМ општествената клима во предвечерието на конгресот на СКМ е сосема обратна. Ваквата состојба од страна на одредени автори⁴ се толкува како знак дека македонската земја во тој период е конзервативна средина во која тешко би се извеле процесите на демократската плурализација. Сепак, иако со помала јавност, присутни се продемократски општествени активности, какви што се идеите за политичка и општествена рехабилитација на дел од противниците на политичкиот монопол на СКМ кои се маргинализирани и осуетени од системот, каков што е проф. д-р Славко Милосавлевски.⁵

Во однос на процесите на плурализацијата и демократизацијата, во рамките на СКМ се диференцираат две крила:⁶

- конзервативно и
- либерално.

Најистакнат претставник на конзервативното крило на СКМ е Михаил Данев, додека најистакнат претставник на либералното крило е Петар Гошев. Двете личности по повлекувањето на Јаков Лазаревски од раководната функција во СКМ во 1989 година влегуваат во трката за нов претседател,⁷ при што довербата ја добива Петар Гошев, кој е воедно и последниот лидер на оваа политичка структура во Социјалистичка Македонија.

Конзервативното крило на СКМ се залага за воведување на т.н. „непартиски плурализам“. Под овој термин тие подразбираат воспоставување систем во кој ќе продолжи да функционира СКМ како единствена партија во државата, но истовремено ќе се дозволи и постоење на т.н. „легално организирани групи за притисок“ кои ќе имаат својство на правно лице и кои, како организации кои обединуваат личности со различни идеолошки и програмски интереси, ќе настојуваат нив да ги остварат преку правно дефинираните начини на комуникација со државата која е водена од страна на СКМ. Ваквиот проектиран вид на „непартиски плурализам“ одредени автори⁸ го нарекуваат „кџц“, односно „осакатен“ плурализам, бидејќи со него се настојува да се направи компромис меѓу две неспојливи нешта – политичкиот плурализам, кој подразбира постоење на поголем

4 Види: Цане Мојаноски, *Летопис на македонската демократија*, Пакунг, Скопје, 2000, стр. 11.

5 Славко Милосавлевски (1928-2012) е македонски политички дисидент од времето на социјализмот. Во екот на борбата на југословенското комунистичко раководство против либерализмот и национализмот, Милосавлевски во 1972 година е принуден да поднесе оставка на функцијата секретар на СКМ. Следната година, раководството на СКМ го исклучува Милосавлевски од основната организација на оваа партија на Правниот факултет во Скопје, со што му престанува и работниот однос на Факултетот. Меѓу другото, како резултат на овој прогон, Милосавлевски во 1974 година заминува во САД, по што се враќа назад во Македонија. Милосавлевски во периодот на раскинувањето на политичкиот монопол на СКМ, учествува во формирањето на Социјалдемократската партија на Македонија (СДПМ). (види: Димитар Мирчев *Заминувањето на Милосавлевски*, dnevnik.mk, 18.10.2012; Денко Малески, *Во спомен на Славко Милосавлевски*, okno.mk, октомври 2012).

6 Види: Анета Јовевска, *Изборите фокус на политичкиот живот*, Дијалог бр. 6, Скопје, 1994, стр. 81.

7 Лидерското место во комунистичките партии вклучувајќи го и СКМ го носи називот генерален секретар. Тоа, всушност, е еквивалент на претседател како што се именува оваа функција во демократските политички партии.

8 Види: Анета Јовевска, *Изборите фокус на политичкиот живот*, оп.цит.

број политички партии кои во фер натпревар на избори се обидуваат да ја освојат довербата на граѓаните, наспроти политичкиот монизам, кој како авторитарен концепт подразбира постоење на една политичка партија која го има монополот врз институциите и врз државата.

Либералното крило на СКМ, пак, наспроти позициите на претставниците на конзервативното крило го инаугурира концептот на демократски политички плурализам, кој наспроти тоталитарните идеологии го препознава постоењето на мноштво политички партии и интересни групи кои ги артикулираат различните лични и групни интереси, при што тие, во согласност со правилата на демократијата, на општи и на непосредни избори се натпреваруваат за освојување на довербата на граѓаните за да раководат со државата.

На Десеттиот конгрес на СКМ, предност остваруваат идеите на либералите, поради што се носи и одлуката за изградба на СРМ како „демократска, граѓанска и социјална држава“ и „за укинување на монополот врз власта на СКМ“.⁹ На тој начин се создаваат политичките претпоставки за отворање на процесот на политичка плурализација во земјата.

Во оваа смисла, напуштањето на комунистичкиот режим во СРМ може да се означи и со терминот „промена од горе“, бидејќи тоа се остварува без да има изразени масовни протести или револуции за воведување на политичкиот плурализам според примерите на Унгарија, односно на Бугарија наспроти неповолните, негативни примери со улични демонстрации во Полска, Чехословачка или Демократска Република Германија (Источна Германија).

Постапувајќи по одлуките на последниот конгрес на СКМ, претседателот Петар Гошев формира Комисија од експерти¹⁰ која треба да подготви платформи (документи/планови/стратегии) за востановување на политичкиот плурализам и пазарната економија. Ова советодавно тело во најновата македонска историја ќе остане запаметено под називот „Гошева комисија“. Во него влегуваат претставници на професорско-научната фела, како и некои политичари и тоа брои околу 30 члена. Меѓу другите, како членови на оваа комисија се спомнуваат Киро Глигоров, Никола Кљусев, Гордана Силјановска, Димитар Димитров, Денко Малески, Љубомир Фрчкоски, Лазар Китановски, Димитар Мирчев, Јане Миљоски и други. Дел од овие личности, подоцна ќе станат високи државни и политички функционери. Имено, Киро Глигоров ќе биде избран за прв претседател на независна Република Македонија, академик Никола Кљусев за прв премиер,

⁹ Види: Славко Милосавлески, „Источна Европа помеѓу егалитаризмот и демократијата“, Љуботен, Скопје, 1993, стр. 140.

¹⁰ Види: Утрински весник, *Интервју Петар Гошев: По поразот во 1990 година, сакав да се повлечам од политиката*, бр. 1929, 16.10.2006.

Малески, Димитров, Силјановска, Фрчкоски и Миљоски ќе бидат избрани за министри во првата македонска влада, додека Мирчев ќе биде именуван за прв амбасадор на Република Македонија во Република Словенија. Понатаму, меѓу другото, како резултат и на активностите на експертската комисија, последната социјалистичка влада¹¹ на СРМ предводена од Глигорие Гоговски ги носи сите потребни акти за спроведување на првите повеќепартиски избори во Македонија.¹²

Во периодот од одржувањето на конгресот на СКМ до донесувањето на измените на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, се појавува и првата форма на политичко организирање на 4.2.1990 година, во Скопје, кога е одржано конститутивното собрание на Движењето за семакедонска акција – МААК, по што следува основачкото собрание на Лигата за демократија, на 11.2.1990 година, исто така, во Скопје. Во овој период се одржуваат основачки собранија (или се донесуваат одлуки за формирање) на уште три партии, односно на Партијата за македонско работничко обединување, на 4.3.1990 година во Прилеп; Социјалдемократската партија на Македонија, на 18.3.1990 година, во Скопје, како и на Народната партија на Македонија, на 12.4.1990 година, во Скопје.

1.3. ВОСТАНОВУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ ПЛУРАЛИЗАМ

(ТРЕТ ПЕРИОД)

Процесот на демократска трансформација на Социјалистичка Македонија хронолошки започнува со донесувањето на следниве три правни акти:

- Прво, Законот за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани од 13.4.1990 година;¹³
- Второ, амандманите на Уставот на СРМ од 1974 година од 21.9.1990 година,¹⁴ како и
- Трето, Законот за избор и отповикување на пратеници и одборници од 21.9.1990 година.¹⁵

¹¹ Во СРМ, владата го носи името извршен совет.

¹² Види: Утрински весник, *Интервју Петар Гошев: По поразот во 1990 година, сакав да се повлечам од политиката*, оп.цит.

¹³ Закон за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 12, Скопје, 13.4.1990, (стр. 237-239).

¹⁴ Одлука за прогласување на амандманите LVII - LXXXI на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 506-511.

¹⁵ Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, стр. 513-519.

Анализата на редоследот на актите што се усвојуваат, упатува на заклучокот дека воведувањето на политичкиот плурализам во СРМ не започна прво со амандмани на уставот па со законски измени, туку обратно, прво со законски измени па со амандмани на уставот. Основното начело на субординираност на пониските во однос на повисоките правни акти не се испочитува, односно наместо законот да биде во согласност со уставот, уставот беше променет за да биде во согласност со претходно донесените законски измени со кои беше укинат монополот на владејачката СКМ, односно беше дозволено формирање повеќе партии. Сепак, тоа е време кога во Македонија владее клима на несигурност и страв; конфликтноста во останатите конституенти на СФРЈ зазема подраматични размери поради отпочнатиот распад на државата; во „источниот комунистички блок“, пак, во полн ек е процесот на демократски преврати и кадрирани револуции, што од своја страна можеби е причина за таквиот след на настаните.

1.3.1. ЗАКОН ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ЗАКОНОТ ЗА ОПШТЕСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ЗДРУЖЕНИЈАТА НА ГРАЃАНИ

Правната рамка за основање на политичките партии започнува да се гради со носењето на Законот за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани од 13 април 1990 година.¹⁶

Овој Закон се носи неполни 5 месеци по завршувањето на последниот конгрес на СКМ на кој беше одлучено за востановување на политичкиот плурализам и за укинување на монополот на оваа партија. Законот го усвојува Собранието на СРМ на 12 април 1990 година, а истиот ден е потпишан и указот за негово стапување во сила од страна на претседателот на Претседателството на СРМ. Веќе следниот ден овој акт се објавува и во Службен весник. Консеквентно на споменатото, со оглед на фактот што со измените на законот од 1990 година во голема мера се промени основната смисла на законодавецот на основниот акт од 1983 година,¹⁷ во следниот број на „Службен весник“ од 21 април 1990 година се објавува пречистениот текст на овој акт.¹⁸

¹⁶ Закон за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 12, Скопје, 13.4.1990, оп.цит.

¹⁷ Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXXIX, бр. 32, Скопје, 11.11.1983, стр. 625-630.

¹⁸ Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани (пречистен текст), Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 13, Скопје, 13.4.1990, стр. 253-256.

Во првиот Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани во СРМ, кој се носи во 1983 година,¹⁹ се уредува „начинот на остварувањето на слободата на здружувањето на работните луѓе (член 1) заради остварување на своите интереси и самоуправни права [кои се] во согласност со општите интереси на социјалистичкото општество (член 2), а кои се засновуваат врз социјалистичките самоуправни односи (член 3)“.

Во оваа смисла, во согласност со овој закон, граѓаните имаат можност да се здружуваат заради развивање широк спектар на воспитно-образовни, културни, технички, спортски (член 2), но не и политички активности. Наспроти споменатото, измените од април 1990 година на овој акт од 1983 година се сосема драматични и тие радикално ја менуваат првичната интенција на законодавецот. Овие измени во потполност одговараат на драматичноста на одлуката на СКМ за укинување на политичкиот монизам, односно за воведување на политичкиот плурализам. Во оваа смисла, за разлика од претходно, со измените законот го уредува здружувањето на граѓаните во општествени организации и здруженија на граѓани (член 1) на слободна и доброволна основа [...] заради развивање разновидни активности, вклучувајќи ги и политичките (член 2 став 1). Во оваа смисла, граѓаните што ќе одлучат да се здружат заради остварување на таквите политички интереси и цели „можат да се организираат како политички организации, партии и други облици на политичко организирање“ (член 2 став 3). Практично, со измените на член 2 на законот од 1983 година, во Социјалистичка Македонија се вовеле политичкиот плурализам.

Понатаму, во останатите членови од изменетиот закон се разработуваат други прашања поврзани со основањето, регистрацијата, престанокот, финансирањето итн. на ваквите општествени организации и здруженија на граѓани чиј дел сега се и политичките партии, политичките движења, како и другите облици на политичко организирање на граѓаните на Македонија.

Од аспект на темата на трудот, особено значаен е член 12 од Законот²⁰ со кој беше задржана старата одредба од претходниот закон, во согласност со која за основање вакво здружување (што значи и за основање политичка партија) потребно е таква волја да искажат најмалку 10 полнолетни граѓани со постојано живеалиште на територијата на Македонија. Ваквиот либерален услов на многу добар начин ја отсликува, меѓу другото, и искреноста на тогашното државно водство за воспоставување на политичкиот плурализам во тогашна СРМ, односно за укинување на монополот на СКМ. И останатите услови од изменетиот закон се сосема едноставни за исполнување. Така, за една политичка партија да биде регистрирана, освен посочената бројка на граѓани, потребно е да има статут во кој ќе бидат утврдени целите и

19 Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXXIX, бр. 32, Скопје, 11.11.1983, оп.цит.

20 Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани (пречистен текст), Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 13, Скопје, 13.4.1990, оп.цит.

задачите; формата на здружување; внатрешната организација; името и седиштето; условите и начинот за зачленување; правата, обврските и одговорностите на членовите; застапувањето и претставувањето; начинот на користење на средствата; начинот на известување на јавноста за работата (член 10), како и останати споредни теми.

Следниот чекор е одржување собрание на основачите, на кое во согласност со член 13 се носи статутот и одлуката за основање која содржи: имиња на основачите; назив; седиште; цели и задачи; име и презиме на овластеното лице кое ќе ги врши работите на упис. Тука е важно да се истакне дека во измените на законот беше избришан став 3 на член 20, во согласност со кој основачите на ваков облик на здружување имаат обврска претходно да прибават мислење од ССРHM за тоа дали постои општествен интерес за нејзино формирање. Со тоа дополнително се придонесува за отстранување на претпоставките кои го спречуваат побрзото инаугурирање на политичкиот плурализам.

Во согласност со Законот, третиот чекор предвиден во член 15 е статутот и одлуката со потребните податоци усвоени на основачкото собрание, овластеното лице да ги достави до канцеларијата на Министерството за внатрешни работи (МВР) во општината каде што е основана партијата. МВР, пак, е органот кој го води овој регистар на вакви здруженија и општествени организации чиј дел се партиите. Во оваа смисла, фактот дека ова министерство, а не некој нерепресивен орган, е местото каде што се врши регистрирањето на партијата може да се оцени како отежнувачи/неповолен услов од аспект на остварување на правото на граѓаните за слободно политичко здружување. Истовремено, ова министерство е овластено да издава решение дека односната политичка партија е запишана во регистарот. Во моментот кога ќе биде издадено тоа решение, се смета дека односната партија е легален правен субјект. Во оваа смисла, со измените на законот беше предвидено извесно олеснување во овој дел. Имено, беше предвидено дека доколку МВР не издаде решение за упис во рок од 30 дена, по автоматизам ќе се смета дека односната политичка партија е регистрирана од следниот ден по истекот на рокот (член 16). Доколку МВР смета дека статутот или одлуката за основање е спротивна на уставот и законите, во тој случај е должно да му укаже на подносителот да ги исправи грешките во рок од 30 дена (член 19 став 2). Доколку, пак, оваа институција донесе решение со кое се одбива барањето за упис на политичката партија во регистарот, односната партија има право на жалба до МВР. Доколку МВР по вторпат донесе негативно решение, тогаш подносителот има право да поднесе тужба до Врховниот суд на Македонија како последна инстанца (член 21).

По регистрацијата на партиите, Законот познава два института:

- Прво, забрана за постоење на партијата, како и
- Второ, престанок со работа на партијата.

Разликата помеѓу двата института е што во првиот случај, партијата заради преземање одредени неуставни и незаконски дејствија, спротивно на нејзината волја, се згаснува од страна на институциите. Во вториот случај, пак, партијата самостојно одлучува да престане да постои или, пак, интересот за неа се има намалено под законски определеното ниво. Во оваа смисла, веќе основана партија, во согласност со член 23, може да биде забранета доколку:

- ги урива основите на општественото уредување кое е утврдено со Уставот;
- ја загрозува независноста на земјата;
- ги крши човековите права и слободи;
- го загрозува мирот;
- разгорува национална, расна или верска омраза и нетрпеливост;
- поттикнува вршење на кривични дела, како и доколку со своето дејствување го навредува јавниот морал.

Во овој случај, Окружниот суд е институцијата која ја носи ваквата одлука (член 24), при што е предвидено и право на жалба до Врховниот суд, но неговото користење не го одложува извршувањето на одлуката (член 26).

Според Законот (член 22), политичката партија ќе престане да постои и доколку:

- за тоа одлучат членовите, како и доколку
- бројот на членовите на партијата се намали под потребниот број на основачи, односно помалку од 10 лица.

Со Законот, освен работите поврзани со основањето, работата и престанокот на политичките партии (кои се дел од општествените организации и здруженијата на граѓани), се регулираат и прашања поврзани со прибавувањето и користењето на средствата; вршењето на стопанска дејност; како и казнените одредби.

По стапувањето во сила на Законот сè до крајот на 1990 година, во Македонија се формираат уште 19 политички партии, со што вкупната бројка изнесува 23. Во оваа смисла, (од аспект на изборните резултати), некои од позначајните партии се:

- Партијата за демократски просперитет (ПДП) одржува основачко собрание во Тетово, на 15 април 1990 година, односно 2 дена по донесувањето на Законот;
- ВМРО-ДПМНЕ одржува основачко собрание на 17.6.1990 година, односно два месеца по усвојувањето на Законот;
- СКМ – ПДП (подоцна СДСМ) со оглед на тоа што е правен наследник на СКМ, поднесува само барање за регистрација на 3 јули 1990 година, додека
- Социјалистичката партија на Македонија (СПМ) одржува основачко собрание во Скопје, на 13 јули 1990 година, односно 3 месеци по донесувањето на Законот итн.

Наспроти новоформираните партии, важно е да се истакне и дејствувањето на дотогаш единствениот СКМ во новиот плурален амбиент. Имено, и во оваа партија, во согласност со вкупните тектонски процеси кои се случуваат во земјата, се случува темелна ревизија на нејзините идеолошки и програмски постулати. СКМ се трансформира во СКМ – Партија за демократска преобразба, па во СДСМ. Оттаму, може да се заклучи дека партијата наспроти претходниот социјалистички период, прави програмски и идеолошки дисконтинуитет прифаќајќи ги принципите на социјалната демократија.

Имајќи го предвид споменатото, поради големината на трансформацијата која ја направи СКМ, како и поради промените на внатрешната организација, на името, како и на начинот на дејствување, се поставува прашањето дали тука станува збор за истата политичка партија. Во оваа смисла, за споредба, во Словенија и во Хрватска поранешните комунистички партии во потполност го негираа континуитетот со партијата од која произлегуваат, додека во Македонија (како и во Србија и во Црна Гора) партијата наследничка го нагласува својот континуитет со партијата од која произлегува. Во секој случај, во согласност со други соодветни анализи произлезени од вакви примери, може да се заклучи дека меѓу СКМ/СКМ-ПДП/СДСМ постои организациски континуитет, за што, всушност, сведочи и постепената транзиција на вкупната партиска симболика и назив, но и соодветните статутарни одредби на оваа партија кои го потврдуваат него.

Како резултат на создадените правни и политички претпоставки, во текот на 1990 година се регистрираат 23 политички партии. Како за споредба, во истиот период, во Црна Гора се регистрираат 24 политички субјекти, во Хрватска 40 политички партии, додека во Словенија 124. Сличен феномен се уочува и во другите источноевропски држави. Имено, во Унгарија во 1989 година постојат 120 партии, во Бугарија во 1991 година постои 61 партија, во Полска во 1991 постојат 300 партии итн.

Споменатото говори дека во целиот поранешен социјалистички/ комунистички блок, наспроти дотогашниот политички монизам, се одвиваат процеси во обратна насока, односно се случува процес на – како што во теоријата се нарекува – „атомизација на партиските системи“ преку формирање мноштво од политички партии. Сепак, наспроти тој првичен еуфоричен бран, состојбата на овој план се стабилизира кон крајот на 90-тите години од 20 век, каде што од мноштвото партии во секоја од споменатите држави се диференцираат неколку доминантни политички субјекти кои ја имаат поддршката од најголем дел од граѓаните на тие држави. Како најдобар пример во оваа насока е Словенија, во која до 1994 година се регистрирани повеќе од 100 политички партии, додека во 2001 година тој број паѓа на 34.²¹

Ваквата „експлозија“ од нови политички субјекти во Македонија упатува на следниве заклучоци:

- Прво, дека постои незадоволство од претходниот делумно авторитарен систем, односно дека силно се прифаќа демократијата и политичкиот плурализам;
- Второ, дека постои поизразена општествена фрагментација по разни етнички, социјални и идеолошки линии која има одраз и врз бројот на формираните партии;
- Трето, таквите идеолошки, етнички, верски или социјални фрагменти, чиј развој во периодот на делумно авторитарниот социјализам бил супресирани, имаат дополнителен порив политички да ги катализираат своите идеи и програми преку формирање партии;
- Четврто, постои и „желба за осознавање на новото“, односно извесен „идеализам“ кој влијае стимулативно врз бројот на формираните политички партии.

1.3.2. АМАНДМАНИ НА УСТАВОТ НА СРМ ОД 1974

На 20 септември 1990 година, Собранието на СРМ усвојува 25 амандмани на Уставот на Социјалистичка Македонија од 1974 година.²² И по обем и по суштина, овие измени го имаат истиот драматичен карактер каков што се создаде со измените на Законот со кој се укина монополот на СКМ. Амандманите се однесуваат на широк спектар прашања и со нив натамошно се рedefинира Македонија како држава која чекори кон демократскиот плурализам и кон пазарното стопанство.

²¹ Види: Ратко Марковиќ, *Уставно право и политичке институције*, ИПД Јустинијан, Белград, 2006, оп.цит.

²² *Одлука за прогласување на Амандманите LVII - LXXXI на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија*, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XLVI, бр.: 28, Скопје, 21.9.1990, оп.цит.

За разлика од претходно, со уставните измени поинаку се дефинираат работите поврзани со:

- Прво, правата и слободите на човекот и на граѓанинот (Амандман LXX), вклучително и прашањето на статусот на иселениците и на македонскиот народ во соседните држави на Македонија (Амандман LIX);
- Второ, карактерот на државната власт преку направените промени поврзани со:
 - претставувањето на граѓаните во институциите (Амандман LXVI и амандман LXVIII);
 - статусот на локалната самоуправа (Амандман LXIX);
 - положбата на судската власт (Амандман LXXI) вклучително и на Уставниот суд (Амандман LXXVIII);
 - положбата на Собранието на Македонија (Амандман LXXIV),
 - положбата на Владата (Амандман LXXVI);
 - воведувањето на функцијата претседател, односно потпретседател на Македонија (Амандман LXXV), како и
 - редефинирањето на положбата на Народната банка (Амандман LXXII);
- Трето, прашањето на сопственоста (Амандман LIX и Амандман LX), како и економската политика на земјата (Амандман LXIII);
- Четврто, извршувањето на функциите на Македонија (Амандман LXIX и Амандман LXXIII), како и
- Петто, организацијата на службите на земјата (Амандман LXV).

Од аспект на темата, наспроти дотогашната уставна формулација дека „работничката класа и сите работни луѓе се носители на власта и на управувањето“,²³ уставотворецот предвидува дека „граѓаните се носители на власта преку избрани претставници во Собранието, општината и градот“²⁴ (Амандман LXVI).²⁵ На вака дефинираната основа, понатаму со Амандманот LXX се даваат уставни гаранции за политичкото организирање и дејствување на граѓаните. Сепак, во нивното остварување забрането е:

- да се повикува на насилна промена на уставното уредување;
- да се загрозува независноста и територијалниот интегритет на СРМ, односно на СФРЈ;
- да се кршат правата и слободите на човекот и на граѓанинот;

23 Види, член 109, *Устав на Социјалистичка Република Македонија*, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXX, бр. 7, Скопје, 25.2.1974, стр. 106-162.

24 Според измените, освен на тој начин, граѓаните власта ја остваруваат и со референдум, на собири и со други облици на лично изјаснување.

25 Види, Амандман LXVI, *Одлука за прогласување на Амандманите LVII - LXXXI на Уставот на Социјалистичка Република Македонија*, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990, оп.цит.

- да се разгорува национална, расна и верска омраза и нетрпеливост.

Во овој дел треба да се истакне дека уставотворецот само најопшто го дефинира правото на граѓаните на политичко организирање и дејствување, упатувајќи истото натамошно да се прецизира со закон (Амандман LXX). Во тие моменти, во Македонија, актот со кој се регулираше формирањето и функционирањето на партиите веќе беше донесен.

Тоа е Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани,²⁶ за кој се пишуваше погоре во овој текст. На вака дефинираните рамки, според амандманите, граѓаните на локално и на централно ниво, на избори избираат претставници од редот на „политичките организации и другите форми на организирање и здружување“ со мандат од 4 години (Амандман LXVIII). Анализирајќи го споменатото, останува непознато зошто уставотворецот тука не го користи терминот „политички партии“, туку употребува општа формулација „политички организации“, бидејќи во Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани што претходно беше донесен се употребува зборот „партија“.

Ваквото некористење на зборот „партија“ упатува на најмалку три заклучоци:

- Прво, тоа претставува извесно „симболично“ уназадување на достигнатиот напредок во однос на вкупните процеси поврзани со укинување на монополот на СКМ и воведувањето на повеќепартизмот;
- Второ, ова може да се толкува и како знак за остварена предност на идеите на конзервативното крило на СКМ кое пред поразот на Десеттиот конгрес на оваа партија се залага за воведување на т.н. „непартиски плурализам“ (а не за „демократски плурализам“) во согласност со кој беше предвидено да се дозволи функционирањето на политички организации кои немаат статус на политички партии, бидејќи таквиот статус треба да го има единствено СКМ;
- Трето, фактот дека уставотворецот остава со закон да се дорегулира прашањето на политичкото организирање на граѓаните, може да се толкува и како знак на несигурност во однос на (не)повратноста на вкупните процеси на демократска плурализација, односно на распад на комунизмот, односно социјализмот. Последното е поради фактот што постапката на менување на уставот е далеку посложена и политички потешко изводлива наспроти промената на законот. Оттаму, доколку уставотворецот одбрал да го користи зборот „партија“ наместо „политичка организација“, ќе се придонело дополнително да бидат маргинализирани сите политички ставови кои се противат

²⁶ Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани (пречистен текст), Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 13, Скопје, 13.4.1990, оп.цит.

на демократизацијата на Социјалистичка Македонија. Наспроти тоа, се остава простор во иднина, доколку има потреба од тоа, релативно едноставно правно да се менаџираат состојбите поврзани со (не) воведувањето на плурализмот, (не)укинувањето на монополот на СКМ и (не)транзитирањето на Македонија кон вистинска демократија.

Во однос на прашањето на политичкото организирање, со Уставот важни се уште две решенија:

- Прво, со амандманите беше редефинирана и позицијата на СРМ во однос на границите на инволвираност на верските организации во политиката. Споменатото беше направено со Амандманот LXX. Имено, со точката 1 на овој амандман, Македонија утврдува дека граѓаните се еднакви во правата и во должностите независно од повеќе критериуми, вклучувајќи ја и вероисповедта. Со ставот 3 на точката 5, пак, се утврдува дека верските заедници не можат да основаат политички организации. Со точката 1 беше заменет ставот 1 на членот 204 на Уставот на СРМ од 1974 година,²⁷ кој не го гарантираше правото на еднаквост на граѓаните, додека со точката 5 на ставот 3 беше дополнет членот 225 од Уставот,²⁸ кој предвидуваше забрана за злоупотреба на верата во политички цели. Со овие две измени, Македонија им забрани на верските организации да бидат активни учесници во политичките процеси преку формирање на свои политички партии. Сепак, со напуштањето на одредбата за забрана на користење на верата во политички цели, уставотворецот им дозволи на верските организации да истапуваат во јавноста со сопствени ставови и предлози во однос на важни државни прашања.
- Второ, дека претседателот и потпретседателот на Македонија немаат право да вршат, меѓу другото, и партиски функции (Амандман LXXV). Во периодот на важењето на изменетиот устав од 1974 година, претседател на Републиката е Киро Глигоров, додека негов потпретседател е Љубчо Георгиевски. Глигоров, како претседател на Македонија, не извршува никаква политичка функција во СКМ-ПДП/СДСМ – партијата која го промовираше и кон која тој гравитираше. Наспроти него, Георгиевски како личност што извршува политичка функција, претседател на политичката партија ВМРО-ДПМНЕ, беше избран на позицијата потпретседател, но тој продолжува да ја извршува и партиската функција.

Од аспект на партискиот систем, пак, кој ја опфаќа основната цел на партиите да победат на избори и да добијат можност да управуваат со државата, со Уставот, таа не беше до крај јасно дефинирана. Со Амандманот LXXIV, кој се однесува на законодавната власт, се констатира

²⁷ Устав на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XXX, бр. 7, Скопје, 25.2.1974, оп.цит.

²⁸ Исто.

дека пратениците ги избираат претседателот и членовите на владата. Во Амандманот LXXV, пак, правото на пратениците да им го предложи кандидатот за претседател на владата му е оставено на претседателот на републиката. Меѓутоа, во Амандманот LXXVI кој се однесува на владата, предвидено е дека претседателот на републиката при формулирањето на предлогот за премиер е должен да направи консултации со сите партии, но, сепак, сам одлучува кое лице ќе го предложи за иден премиер на земјата.

Ваквата формулација во однос на постапката за предлагање претседател на владата, упатува на следниве три заклучоци:

- Прво, уставотворецот му остава голема автономија на претседателот на Републиката во однос на давањето предлог до парламентот за претседател на владата, затоа што тој нема експлицитна обврска да мора да го додели мандатот за составување влада на најбројната политичка група. Тоа значи дека претседателот на републиката, теоретски, може да предложи за премиер лице кое е член на партија што нема доверба од страна на мнозинството од граѓаните;
- Второ, тоа претставува и релативизирање на основното начело на претставничката демократија во согласност со кое онаа политичка партија што освоила мнозинство на изборите има право да управува со државата, што подразбира и право прва да предложи кандидат за претседател на владата, односно прва да се обиде да состави влада;
- Трето, ваквото решение во тие несигурни времиња, може да се толкува и како свесна интенција на уставотворецот да поттикнува формирање пошироки политички коалиции составени од сите релевантни партии застапени во македонското Собрание како извесна посилна гаранција за стабилноста и за мирот во земјата.

1.3.3. ЗАКОН ЗА ИЗБОР И ЗА ОТПОВИКУВАЊЕ ПРАТЕНИЦИ И ОДБОРНИЦИ

Со носењето на Законот за избор и отповикување пратеници и одборници²⁹ на 21 септември 1991 година се заокружува правната рамка за воведување на политичкиот плурализам во земјата. Овој акт се усвојува истовремено со уставните измени за кои пишувавме погоре, како и со уште еден закон кој се однесува на него, а тоа е Законот за изборните единици за избор на пратеници во Собранието на СРМ.³⁰

²⁹ Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, оп.цит.

³⁰ Закон за изборните единици за избор на пратеници во Собранието на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, (стр. 519).

Во Законот се користи терминот „претставник“, а со него се опфатени термините „пратеник“, кој се однесува на законодавната власт, како и терминот „одборник“, кој се однесува на општинските совети.

Со актот:

- Прво, се дефинира начинот на одржувањето на изборите;
- Второ, се определува составот и мандатот на органите за спроведување на изборите;
- Трето, начелно се дефинираат изборните единици (точный опфат на секоја од 120-те изборни единици се прави со Законот за изборните единици, за избор на пратеници во Собранието на СРМ),
- Четврто, се утврдува постапката на утврдување кандидати за претставници;
- Петто, се утврдува начинот на кој ќе се спроведат изборите,
- Шесто, се регулираат други важни прашања поврзани со организирање на еден демократски изборен процес.

Во поконкретна смисла, со овој акт се инаугурира мнозинскиот изборен систем за избор на пратеници. Изборните единици се формулираат на начин така што приближно ист број граѓани да избираат еден пратеник. Политичките партии кои имаат повеќе од 1500 членови имаат право да предложат кандидати за пратеници на целата територија на државата (член 20 став 3), додека останатите партии или здруженија на граѓани секоја од кандидатурите за пратеник треба да ја поткрепат со најмалку 100 потписи. Републичката изборна комисија е институцијата која ги спроведува изборите и се грижи за нормалниот тек на кампањата, гласањето, броењето на гласовите, како и објавувањето на резултатите од изборите.

Со овој акт, освен изборот, се утврдува и престанувањето на мандатот на претставниците на граѓаните во 6 случаи:

- ако биде отповикан;
- ако поднесе оставка;
- ако со правосилна пресуда биде осуден на безусловна казна затвор од шест месеци или потешка казна;
- во случај на неспојливост со функцијата претставник;
- во случај на смрт;
- доколку ја изгуби деловната способност.

Три дена по донесувањето на уставните измени, како и на Законот за избор и за отповикување на пратеници и одборници, претседателот на законодавниот дом ги распишува првите демократски повеќепартиски

избори, кои се одржуваат на 11 ноември 1990 година, а македонското Собрание во овој состав се конституира на 8 јануари 1991 година. Наспроти Македонија, овие избори во Словенија и во Хрватска се организираат пролетта, односно речиси 6 месеци порано, додека, пак, во Србија, тие се организираат на 9 декември 1990 година, односно неколку недели подоцна. Во овој дел, важно е да се истакне дека освен одржаните парламентарни избори во сите републики од поранешна Федеративна Југославија, такви избори на сојузно ниво не се одржуваат. Овој факт, според теоретичарите, дополнително го забрзува процесот на натамошна дезинтеграција и распаѓање на Југославија, односно на стекнувањето на македонската државна самостојност.

ЗАКЛУЧОК

Развојот на партискиот систем на Социјалистичка Република Македонија (СРМ) можеме да го поделиме на три периоди. Првиот период на изразен политички монизам трае до 29 ноември 1989 година. Вториот период на транзиција од политички монизам кон политички плурализам трае од 29 ноември 1989 година до 13 април 1990 година. Третиот период на востановување (етаблирање) на политичкиот плурализам, трае од 13 април 1990 година до 8 септември 1991 година.

Имајќи го предвид споменатото, посочените настани поврзани со темата упатуваат најмалку на три заклучоци: прво, дека постои високо ниво на преокупираност на институциите за воведување на политичкиот плурализам; второ, дека создавањето на околностите за воведување на политичкиот плурализам има задоволителна динамика; трето, дека кај актуелното политичко и државно раководство постои изразена тенденција за јасно дефинирање на правните норми во согласност со кои ќе се изведе демократската трансформација во Социјалистичка Македонија.

Во контекст на споменатото, особено е важно да се земат предвид и останати компаративни примери поврзани со ова прашање, за да може поблиску да се определи брзината и квалитетот на овие процеси што се случуваат во земјата. Така, во Словенија првиот закон со кој се легализира постоењето на политичките партии, односно со кој се создава правна основа за формирање нови партии е донесен во декември 1989 година, односно 4 месеци порано од Македонија. Од друга страна, пак, во Хрватска ваквиот закон се носи 2 месеца по носењето на македонскиот акт (во јуни 1990 година), додека во Србија законот за политичките организации се носи 3 месеци подоцна, односно на 19 јули 1990 година. Последното е уште една потврда дека во СРМ процесите на политичката плурализација имаат

динамика која соодветствува со динамиката во полибералните делови од Федеративна Југославија, каква што несомнено е Словенија.

РЕЗИМЕ

Развојот на партискиот систем на Социјалистичка Република Македонија (СРМ) можеме да го поделиме на три периоди. Првиот период на изразен политички монизам, трае до 29 ноември 1989 година. Вториот период на транзиција од политички монизам кон политички плурализам, трае од 29 ноември 1989 година до 13 април 1990 година. Третиот период на востановување (етаблирање) на политичкиот плурализам, пак, трае од 13 април 1990 година до 8 септември 1991 година.

Меѓникот помеѓу првиот и вториот период е одржувањето на Десеттиот конгрес на СКМ од 27 до 29 ноември 1989 година. Меѓникот помеѓу вториот и третиот период е стапувањето во сила на Законот за изменување и дополнување на Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани на 13 април 1989 година, како и измените на Уставот на СРМ од 1974 година, односно носењето на Законот за избори и за отповикување на пратеници и одборници на 21 септември 1990 година. Третиот период, пак, започнува со референдумот за независност од 8 септември 1991 година, на кој граѓаните конечно раскрстуваат со социјалистичкото минато, определувајќи се за демократска, независна и суверена држава.

Имајќи го предвид споменатото, посочените настани поврзани со темата упатуваат најмалку на три заклучоци: прво, дека постои високо ниво на преокупираност на институциите за воведување на политичкиот плурализам; второ, дека создавањето на околностите за воведување на политичкиот плурализам има задоволителна динамика; трето, дека кај актуелното политичко и државно раководство постои изразена тенденција за јасно дефинирање на правните норми во согласност со кои ќе се изведе демократската трансформација во Социјалистичка Македонија. Последното е уште една потврда дека во СРМ, процесите на политичката плурализација имаат динамика која соодветствува со динамиката во полибералните делови од Федеративна Југославија, каква што несомнено е Словенија.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bartłomiej Kaminski, *The Collapse Of State Socialism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.

Анета Јовевска, *Изборите фокус на политичкиот живот*, Дијалог бр. 6, Скопје, 1994.

Денко Малески, *Во спомен на Славко Милосавлевски*, окно.mk, октомври 2012.

Димитар Мирчев *Заминувањето на Милосавлевски*, dnevnik.mk, 18.10.2012.

Закон за избор и отповикување на пратеници и одборници, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990.

Закон за изборните единици за избор на пратеници во Собранието на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 28.

Закон за изменување и дополнување на законот за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XLVI, бр. 12, Скопје, 13.4.1990.

Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXXIX, бр. 32, Скопје, 11.11.1983.

Одлука за прогласување на Амандманите LVII - LXXXI на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год.: XLVI, бр. 28, Скопје, 21.9.1990.

Ратко Марковиќ, *Уставно право и политичке институције*, ИПД Јустинијан, Белград, 2006.

Славко Милосавлески, „Источна Европа помеѓу егалитаризмот и демократијата“, Љуботен, Скопје, 1993.

Устав на Социјалистичка Република Македонија, Службен весник на Социјалистичка Република Македонија, год. XXX, бр. 7, Скопје, 25.2.1974.

Цане Мојаноски, *Летопис на македонската демократија*, Пакунг, Скопје, 2000.